

YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ

hemen ardından İmam-Hatip okulları, daha sonra Yüksek İslâm enstitülerinin açılmasıyla millî irade doğrultusunda din eğitimi ve öğretimi alanında yeni ve sistemli bir sürece girilmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllar Türkiye'sinde din bilimleri alanındaki yetersizliğe ve öğretim elemanı teminindeki güçlüklerle rağmen Yüksek İslâm enstitüleri hizmet verdikleri yirmi üç yıl boyunca beklentilerin de ötesinde başarılı olmuştur. Gerek din eğitimi ve öğretiminde gerek din hizmetlerinde gerekse akademik alanda İslâm dininin temel kaynaklarına dayanan, İslâmiyet'in dinî ve kültürel birikimiyle bağını sürdüren, aynı zamanda çağdaş dünyanın bilimsel ve insânî değerlerini doğru kavrayıp değerlendiren bu yeni zihniyet sayesinde topluma yönelik din ve kültür hizmetlerinde önemli mesafeler katedilmiştir. Türkiye'de ve yakın coğrafyasında din merkezli siyasal ve toplumsal oluşumların ve ideolojik çekişmelerin yoğun ilgi gördüğü bir dönemde Yüksek İslâm enstitüleri İslâm dininin öteden beri istikrarı ve itidali temsil eden ana çizgisini, din hizmetinin gerektirdiği kucaklayıcı anlayışı koruyarak dinî araştırma, eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Yüksek İslâm enstitülerinin 1982'de İlahiyat fakültelerine dönüşmesi esnasında ve sonraki yıllarda birçok yeni İlahiyat Fakültesi'nin açılması sürecinde öğretim elemanı sıkıntısı çekilmemesinde enstitülerin sağladığı potansiyelin katkısı büyük olmuştur. Yine Türkiye'de radikal dinî oluşumların tutunamaması, bu noktada sağduyulu bir toplumsal tavırın yerleşmiş olması ve Türkiye'nin İslâm ülkeleri arasında büyük itibar kazanmasında da Yüksek İslâm enstitüleri yanında enstitü mensuplarının akademik ve popüler düzeydeki yayınlarının da önemli rolünün bulunduğunu belirtmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Düstur, Üçüncü tertip, Ankara 1946, XXVII, 1272 (*Resmî Gazete*, sy. 6334); Ali Fuat Başgil, *Din ve Lâiklik* (İstanbul 1954), İstanbul 1977, s. 208-209, 279-294; *Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu*, Ankara 1961, s. 21-23; İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara 1966, s. 39-40; *Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu (T.İ.E.T.F.): İslâmî İlimler Akademileri (Raporlar)*, İstanbul 1969, s. 5-18; Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Ankara 1977, s. 404, 407; M. Necati Öztürk v.dğr., *MEB Din Eğitimi Çalışma Grubu Raporu* (hizmete özel), Ankara 6 Şubat 1981, s. 63-64, 78-79; A. Ferhan Oğuzkan, "Orta Dereceli Okul Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1983, s. 619; Mustafa Kahveci, *TBMM Tutanaklarına Göre Türkiye'de Din Eğitimi: 1958'den 1990'a Kadar* (yüksek

lisans tezi, 1990), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 79; Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul 1999, s. 234-235, 238, 241, 465; a.m.f., "Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri: 23-25 Nisan 1981*, Ankara, ts. (İlahiyat Vakfı Yayınları), s. 374, 377-378; a.m.f., "Yüksek İslâm Enstitülerinin Akademik Davası", *Nesil*, II/1, İstanbul 1977, s. 5-7; Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*, İstanbul 2008, tür.yer.; a.m.f., "İlahiyat Fakültelerinin Tarihi", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/1, Bursa 1986, s. 111-123; *MEB Tebliğler Dergisi*, sy. 1085, Ankara 30 Kasım 1959, s. 1; sy. 1167 (21 Ağustos 1961), s. 119; sy. 1682 (13 Aralık 1971), s. 247-258; sy. 1975 (6 Mart 1978), s. 69-70; *Resmî Gazete*, sy. 7344, Ankara 16 Haziran 1959, s. 21937-21938; Bekir Topaloğlu, "Yüksek İslâm Enstitülerinin 15. Kuruluş Yılı Münasebetiyle", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, III/28, İstanbul 1973, s. 26-28; Hayreddin Karaman, "Akademi Yine Akademi", *Nesil*, I/11 (1977), s. 3-5.

MUSTAFA ÖCAL

YÜMNÎ

(يُمْنِي)

(ö. 1073/1663)

Şuarâ tezkiresi müellifi.

İstanbul'da doğdu. Aslen Tosyalı olup esas adı Mehmed Sâlih'tir. Babası uzun yıllar Kazasker Azmîzâde'nin hizmetinde bulunduğu Azmîzâde Mustafası olarak anılır. Annesi Babazâde Sinânî diye şöhret bulmuş Sinâneddin Yûsuf Efendi'nin kızıdır. Her iki taraftan da âlim ve edip bir aileden gelen Yümnî Efendi'nin tek erkek kardeşi Sultan II. Mustafa devri şairlerinden Rıfkî Mehmed Efendi'dir. İlk eğitimi ailesinin yanında aldı. Babasının görevi dolayısıyla uzun süre kaldıkları Rumeli'de Hezargrad kasabasında yetişti. İstanbul'a geldikten sonra tahsilini tamamlayıp Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi'den (ö. 1064/1654) mülâzemet aldı ve kadılığa başladı. Rumeli'de Eski Zağra'ya bağlı Kili'de muvakkit iken vefat etti. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi şairlik yönü pek bilinmeyen Yümnî'nin şairlerinin bulunduğu kaydeder. Nitekim, "Mahabbet tahrîridir bunda hiç dürr ü güher yoktur / Çalışma yok yere ey dil sana ondan çıkar yoktur" beyti ona aittir (Şeyhî Mehmed Efendi, I, vr. 373^b).

Yümnî'nin bilinen tek eseri *Tezkiretü's-şuarâ*'dır. Şeyhî Mehmed Efendi eserin Yümnî'nin kendi hattıyla yazılmış müsveddesini gördüğünü bildirmektedir. Müellifin tamamlamaya ömrü yetmediği tez-

kirenin müsveddeleri Ali Emîrî tarafından bulunmuş ve 1905'te istinsah edilerek Millet Kütüphanesi'ne konulmuştur (Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 781). Bundan çoğaltılan nüshalar Millet (Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 780) ve İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 3948) kütüphanelerinde kayıtlıdır. Kafzâde Fâizî'nin (ö. 1031/1622) *Zübdetü'l-eş'âr*'ı tarzında ve onun devamı mahiyetinde olan *Tezkire-i Şuarâ-yı Yümnî*, Fâizî'den sonra vefat eden yirmi dokuz şairin hal tercümesinden ve şiirlerinden örnekleri içerir. Bunlardan on üçü Safâyî'de, beşi Şeyhî'de, on üçü de İsmâîl Belîğ'in *Nuhbetü'l-âsâr*'ında yer almaktadır. Şair sayısı ve ihtiva ettiği bilgiler bakımından geniş olmayan tezkire yine de XVII. yüzyıl Türk edebiyatı tarihi için bir başvuru kaynağıdır. Eser Sadık Erdem tarafından neşredilmiştir ("Mehmed Sâlih Yümnî, Tezkire-i Şuarâ-i Yümnî", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 55 [İstanbul 1988], s. 85-112).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâîl Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 1182, vr. 30^a-31^a, 118^b; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 939, I, vr. 373^a-374^a; a.e., Nuruosmaniye Ktp., nr. 3313, II, vr. 91^b-92^a; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 306-308; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 446^a; Mehmed Şem'î, *İlavetü'l-esmârü't-tevârih*, İstanbul 1295, s. 168; *Sicill-i Osmânî*, II, 410; III, 346; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 301; Halûk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum 1991, s. 92-93; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 1124; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, XII/1, s. 228-229; "Yümnî, Mehmed Salih Efendi", *TDEA*, VIII, 628.

SADIK ERDEM

YÜREGİR

Oğuz boylarından biri.

Boyun adı Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü luğâtî't-Türk*'ünde Ürekir / Yürekir olarak geçer. Bu da boyun adının XI. yüzyılda iki şekilde söylendiğini gösterir. İsmi'nin aslı Ürekir olup Yürekir, Türkçe'de eskiden beri örnekleri bulunduğu gibi Ürekir'in başta "y" ünsüzünü almış biçimidir. XIII. yüzyıl kaynaklarından Fahreddin Mübârek Şah'ın Türk illeri listesinde bu boy asıl şekliyle (Ürekir, metinde istinsah yanlışlığı ile Ürekün) gösterilmiştir. Reşîdüddin Fazlullah ve ondan naklen Yazıcıoğlu Ali ile diğerlerinde Ürekir / Üregir diye anılmıştır. XV ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterlerinde Üregir ve Yüregir olmak üzere iki şekline de

rastlanır. Günümüze ulaşan yer adları ise Üreğil ve Yüreğil biçimindedir. Bu da son zamanlarda ortaya çıkan Anadolu ağzlarındaki $r \rightarrow l$ değişikliğiyle ilgilidir. Kâşgarlı Mahmud'da bir yay ve üç ok biçimindeki Yüreğir boyunun damgası Reşidüddin'de de aynen görülür. Yay Oğuz elinin on iki boydan müteşekkil Bozok kolunun, üç ok da yine on iki boydan oluşan Üçoklar'ın alametidir. Yine Reşidüddin, Yüreğir'in "da-ima iyi iş gören ve düzen kuran" anlamına geldiğini, ülüşünün uca (koyunun kalça kısmı), onkununun ise "uc" adlı kuş olduğunu belirtmiştir.

XVI. yüzyılda Anadolu'da Üreğir ve Yüreğir adlarını taşıyan iki yöre ile kırk dört köy bulunuyordu. Yörelere biri Adana'nın güneyindeki verimli ovayı teşkil ediyordu. Bu ova Ramazanoğulları Beyliği'ni kuran Yüreğirler'in kışlağıydı, bu sebeple de onların adını aldı. Diğer yöre ise Trabzon sancağına bağlı bir nahiyedir. Yüreğir nahiyesi, Tirebolu ile Görele arasındaki Karaburun'la İsmailbeyli'nin güneyindeki Boğalı köyünden başlayıp güneybatıda Boynuoğuz köyüne kadar uzanan dar ve uzun bir yöre olup on üç köyü vardır. Bu yörelere kalabalık sayıda Yüreğir oymakları yerleşmişti. Yüreğir / Üreğir adlı köylerin çoğu Kastamonu, Hamid-ili, Ankara, Bozok (Yozgat), Şebinkarahisar ve Çanık (Samsun) sancağı içindeydi. Ayrıca Sivas'tan Batı Anadolu'ya kadar uzanan kesimde de bu adı taşıyan köyler bulunmaktaydı.

XIV. yüzyılda Kilikya'nın Memlükler tarafından ele geçirilmesi sırasında onlara destek veren Türkmenler'in çoğu Üçok koluna mensuptu ve Üçoklar'ın hâkim boyu da Yüreğir idi. Bu yüzyılın ortalarında Yüreğirler ve onlarla birlikte Çukurova'nın fethinde bulunmuş olan Kınık, Bayındır ve Salurlar bu bölgede yurt tuttular. Bu sırada Yüreğirler'in başında Ramazan Bey vardı. Bozoklu Dulkadiroğlu Karaca Bey'in bazı Memlük emirleriyle birlikte 753'te (1352) Memlük sultanına isyan etmesi üzerine azledilmesinin ardından Türkmen emirliği Üçoklu Ramazan Bey'e verildi. Memlük kaynaklarında, 755 (1354) yılında Ramazan Bey'in oğlunun Kahire'ye gelerek sultana ve büyük emirlere 1000 Türk atı takdim ettiği bildirilir. 783'te (1381) Ramazanlı Beyliği'nin başında İbrâhim Bey bulunuyordu. Ona sadece Yüreğirler'in değil Çukurova'daki bütün Türkmenler'in başbuğu gözüyle bakılıyordu. Yüreğirler'in kışlık yurtları Adana'nın güneyinde Seyhan ile Ceyhan ırmakları arasındaki yöre idi; yaylakları da kuzeyde Kızıldağ ile Üçkaplı

yaylasıydı. Yüreğirler'in doğusunda Kınıklar yaşıyordu. İbrâhim Bey de Çukurova'daki Memlük hâkimiyetine son vermek amacını taşıyordu. Daha 780'de (1378) eski Misis-Payas yolu üzerindeki Demirkapı'da (Karanlıkkapı) pusu kurarak Temür Bay kumandasındaki bir Memlük ordusunu bozguna uğratan Türkmenler'in başında onun bulunduğu bilinmektedir. 783 (1381) yılında Halep valisi olan Yılboğa (Yolboğa) Kınıklar ile Yüreğirler'in arasında açtı ve Kınıklar'ın Yüreğirler'e saldırmasına yol açtı. Fakat bundan beklediği gibi bir netice çıkmadı ve İbrâhim Bey duruma hâkim olmayı sürdürdü. İbrâhim Bey ayrıca Karaman Hükümdarı Alâeddin Bey'le ittifak kurup Memlükler'in Sis valisini (nâib) sıkıştırmaya başladı. Bunu haber alan Yolboğa kalabalık bir askerle Çukurova'ya girdi. İbrâhim Bey yakalandı, kardeşi ve annesiyle birlikte katledildi. Ancak Yolboğa dönüşü sırasında Sarıçam'da Yüreğirler'in baskınına uğradı. Memlük ordusu bozuldu, Yolboğa gözünden yaralandı, bu haldeyken güçlüğü Ayas'a ulaşabildi. Memlükler Halep'e gitmek için Demirkapı'ya vardıklarında yeniden Türkmenler'in hücumuna uğradıysa da yetişen yardım birlikleri sayesinde bu saldırıyı püskürttüler.

İbrâhim Bey'in ardından yerine geçen Ahmed Bey devrinde (ö. 819/1416) Yüreğirler ve Çukurova'daki diğer Üçoklu boylarının sakin bir hayat geçirdikleri anlaşılmaktadır. Daha sonra Memlük hâkimiyeti Çukurova'da kuvvetle yerleşti ve bu durum Osmanlı devrine kadar sürdü. Yüreğir, Kınık Türkmenleri ile Özerli Türkmenleri XV. yüzyıldan itibaren yerleşmeye ve toprakla uğraşmaya yöneldiler. Osmanlı hâkimiyeti başladığı esnada (923/1517) Yüreğir ve Kınıklar oymak teşkilâtını kaybetmişlerdi. Yüreğir ve Kınık adları da artık onların oturdukları yerleri ifade ediyordu. Kınık adı günümüzde unutulmuşsa da Yüreğir bu boyun Çukurova'daki önemli siyasî rolünün bir hâtrısı olarak bugüne kadar gelmiştir. XVI. yüzyılda Halep Türkmenleri ve Dulkadirli ili arasında küçük Yüreğir oymaklarının varlığına dair kayıtlara rastlanır. Halep Türkmenleri içindeki Yüreğir oymağı Sultan İbrâhim devrinde Azâz'a bağlı, bugün muhtemelen Kilis'in doğusunda kalan Karaköprü adlı köyde yerleşmişti. Dulkadirli eline bağlı bulunan diğer Yüreğir oymağı ise kışın Suriye'ye inmekte, yazın da Binboğa'da yaşamaktaydı. Bu oymağın Halep Türkmenleri arasındaki Yüreğir oymağının bir kolu olduğu açıktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâti't-Türk Tercümesi, I, 57; Fahreddin Mübârek Şah, *Târih* (nşr. E. D. Ross), London 1927, s. 47; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338, I, 43; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), III, 449, 504, 506, 511; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 225; Neşrî, *Cihannümâ* (Taeschner), I, 225-226; *Türkiye'de Meskün Yerler Kitavuzu*, Ankara 1946, s. 1098; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul 1980, s. 353-355; a.mlf., "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler", *DTCFD*, XI/2-4 (1953), s. 329-334, 344; a.mlf., "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *TAD*, I (1963), s. 1-108.

FARUK SÜMER

YÜRÜK AKSAK

Türk mûsikisi usullerinden.

Dokuz zamanlı aksak usulünün en yürük mertebesidir. Türk mûsikisi usul sisteminde küçük usul sınıfına giren aksak usulünün 9/4'lük mertebesine ağır aksak, 9/8'lik mertebesine aksak, 9/16'lık mertebesine de yürük aksak adı verilir (ayrıca bk. ORTA AKSAK). Ancak uygulamada bu usuldeki eserlerin başına 9/16 yazılması tercih edilmemiştir. Bunun yerine yine 9/8 yazılır ve portede usul rakamının üzerine "yürük" veya "yürük aksak" ibaresi konularak usulün gidişi belli edilir. Bu usul aksak usulünde olduğu gibi, kendi formunda dört zamanlı sofyan usulü ile yine kendi formunda beş zamanlı bir Türk aksağı usulünün (bir dört zamanla bir beş zamanın) birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir.

The image displays three musical notations for different types of aksak rhythms. Each notation consists of a staff with notes and rests, and a time signature. The first notation is labeled 'Yürük aksak' and has a time signature of 9/16. The second is labeled 'Ağır aksak' and has a time signature of 9/8. The third is labeled 'Aksak' and has a time signature of 9/4. The notes are marked with 'Düm 2 te' and 'ke tek 2 tek'.

Görüldüğü gibi yürük aksak usulünün yapı bakımından ağır aksak ve aksak usulünden hiçbir farkı yoktur. Bu sebeple bazı müellifler yürük aksak adlı ayrı bir usulün bulunduğunu kabul etmemişlerdir. Ancak usulün çok yürük oluşu bu usuldeki eserlerin icrası sırasında usul ile takibini yani vuruluşunu güçleştirir. Ayrıca yine bu usuldeki sözlü eserlerin güfte taksimi de (prozodi) diğer aksak usullerden farklıdır. Dolayısıyla Rauf Yektâ Bey yürük ak-